NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-9]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

UDK: 378.147:37.018.43

MASOFAVIY TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNING O'QUV FAOLLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Odiljonova Shohsanam Abdug'affor qizi
Toshkent aniq fanlar universiteti katta o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Maqolada masofaviy ta'lim sharoitida talabalarning o'quv faolligini oshirishda interfaol metodlarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Talabaning o'quv faolligi xulq-atvor, emotsional va kognitiv tarkibiy qismlar birligi sifatida talqin etilgan. M. Mur ajratgan interaksiya turlari, "Tadqiqot hamjamiyati" (Community of Inquiry) modeli va ICAP konsepsiyasi asosida interfaol metodlarni sinxron va asinxron rejimlar hamda kognitiv faollik darajalari bo'yicha tasniflash taklif etilgan. Interfaol metodlarni masofaviy ta'limda samarali qo'llashning didaktik shart-sharoitlari asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *masofaviy ta'lim, interfaol metodlar, o'quv faolligi, talabaning jalb etilganligi, sinxron va asinxron o'qitish, ICAP, tadqiqot hamjamiyati, raqamli platforma.*

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ПОВЫШЕНИИ УЧЕБНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация: *В статье анализируются дидактические возможности интерактивных методов в повышении учебной активности студентов в условиях дистанционного обучения. Учебная активность студента рассматривается как единство поведенческого, эмоционального и когнитивного компонентов. На основе типов взаимодействия М. Мура, модели «Сообщество исследования» (Community of Inquiry) и концепции ICAP предложена классификация интерактивных методов по синхронному и асинхронному режимам и уровням когнитивной активности. Обоснованы дидактические условия эффективного применения интерактивных методов в дистанционном обучении.*

Ключевые слова: *дистанционное обучение, интерактивные методы, учебная активность, вовлечённость студентов, синхронное и асинхронное обучение, ICAP, сообщество исследования, цифровая платформа.*

DIDACTIC POTENTIAL OF INTERACTIVE METHODS IN ENHANCING STUDENTS' LEARNING ENGAGEMENT IN DISTANCE EDUCATION

Abstract: *The article analyses the didactic potential of interactive methods for enhancing students' learning engagement in distance education. Student engagement is treated as a unity of behavioural, emotional and cognitive components. Drawing on Moore's types of interaction, the Community of Inquiry model and the ICAP framework, a classification of interactive methods by synchronous and asynchronous modes and by levels of cognitive engagement is proposed. The didactic conditions for the effective use of interactive methods in distance learning are substantiated.*

Keywords: *distance education, interactive methods, learning engagement, student engagement, synchronous and asynchronous learning, ICAP, community of inquiry, digital platform.*

Kirish

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal joriy etilishi o'quv jarayonini tashkil etish shakllarini tubdan o'zgartirmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida masofaviy ta'lim ta'lim olish shakllaridan biri sifatida belgilangan bo'lsa [1], Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida raqamli texnologiyalar va masofaviy ta'lim shakllarini keng joriy etish ustuvor vazifalar qatoriga kiritilgan [2]. Natijada masofaviy va aralash (blended) o'qitish oliy ta'lim muassasalari faoliyatining odatiy tarkibiy qismiga aylandi.

Biroq masofaviy o'qitishning texnik jihatdan yo'lga qo'yilishi uning pedagogik samaradorligini o'z-o'zidan ta'minlamaydi. Pandemiya davrida to'plangan tajriba an'anaviy ma'ruzani videokonferensiya orqali shunchaki "ko'chirish" — Ch. Hodjes va hammualliflari ta'biri bilan aytganda, "favqulodda masofaviy o'qitish" — puxta loyihalangan onlayn ta'limdan sifat jihatidan farq qilishini ko'rsatdi [13]. Amaliyotda talabalarning kamera va mikrofonni

o‘chirib qo‘yishi, muhokamalarda ishtirok etmasligi, topshiriqlarni oxirgi muddatda rasmiyatchilik uchun bajarishi kabi holatlar talabaning passiv “tinglovchi”ga aylanib qolayotganidan dalolat beradi.

Mazkur muammoni hal etishning asosiy yo‘llaridan biri talabani o‘quv jarayonining faol subyektiga aylantiruvchi interfaol metodlarni masofaviy ta’lim muhitiga moslashtirgan holda qo‘llashdir. Shu bois maqolaning maqsadi masofaviy ta’lim sharoitida talabalarning o‘quv faolligini oshirishda interfaol metodlarning didaktik imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash, ularni mashg‘ulot rejimlari va faollik darajalari bo‘yicha tasniflash hamda samarali qo‘llashning didaktik shart-sharoitlarini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Masofaviy ta’limda interaksiya muammosini tizimli o‘rgangan dastlabki tadqiqotchilardan biri M. Mur bo‘lib, u masofaviy o‘qitishda uch turdagi o‘zaro ta’sirni — talaba va o‘quv mazmuni, talaba va o‘qituvchi hamda talabalarning o‘zaro ta’sirini ajratib ko‘rsatgan [6]. Ushbu tasnif keyingi tadqiqotlarda empirik jihatdan sinovdan o‘tkazildi: R. Bernard va hammualliflarining meta-tahlilida masofaviy kurslarga interaksiyani kuchaytiruvchi elementlarni kiritish talabalarning o‘zlashtirish natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan [10].

D. Garrison, T. Anderson va U. Archer tomonidan ishlab chiqilgan “Tadqiqot hamjamiyati” (Community of Inquiry) modeli onlayn ta’limdagi mazmunli o‘rganish kognitiv, ijtimoiy va pedagogik (o‘qituvchi) mavjudlikning (presence) uyg‘unligida yuzaga kelishini asoslaydi [7]. Bu modelga ko‘ra, interfaol metod faqat texnik vosita emas, balki hamjamiyat ichida fikr almashish va bilimni birgalikda qurish mexanizmi sifatida qaralishi lozim.

Talabaning jalb etilganligi (student engagement) tushunchasini tadqiq etgan J. Fredriks, F. Blumenfeld va A. Parislar uni xulq-atvor, emotsional va kognitiv tarkibiy qismlardan iborat ko‘p o‘lchovli konstrukt sifatida talqin etadi [8]. M. Chi va R. Uayli taklif etgan ICAP konsepsiyasi esa faollikni passiv (Passive), faol (Active), konstruktiv (Constructive) va interaktiv (Interactive) darajalarga ajratib, kognitiv jalb etilganlik ortgani sari o‘rganish natijalari ham yaxshilanishini ko‘rsatadi [9]. Bu yondashuv interfaol metodlarni ular talabadan talab qiladigan kognitiv faoliyat darajasiga ko‘ra tanlash imkonini beradi.

Faol o‘qitish samaradorligi bo‘yicha eng yirik umumlashmalardan birida S. Frimen va hammualliflari tabiiy, muhandislik va matematik fanlar bo‘yicha 225 ta tadqiqotni meta-tahlil qilib, faol o‘qitish sharoitida talabalarning imtihon natijalari an’anaviy ma’ruzaga nisbatan yuqori, fanni o‘zlashtira olmaslik ehtimoli esa sezilarli darajada past ekanini aniqlagan [12]. Onlayn muhit bo‘yicha F. Martin va D. Bolliger tadqiqotida talabalar o‘qituvchi bilan muntazam aloqa va qayta aloqaga asoslangan faollashtirish strategiyalarini eng muhim deb baholagan [11]. O‘yinlashtirilgan raqamli vositalar, xususan Kahoot! platformasi bo‘yicha A. Vang va R. Tohir tayyorlagan adabiyotlar sharhida bunday vositalar o‘zlashtirish, talabalar munosabati va o‘quv muhitiga asosan ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan [14].

Mahalliy pedagogik adabiyotlarda interfaol metodlar va pedagogik texnologiyalar R. Ishmuhamedov, A. Abduqodirov, A. Pardayev [3], O‘. Tolipov va M. Usmonboyeva [4] ishlarida keng yoritilgan bo‘lib, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “BBB”, “FSMU”, “Keys-stadi” kabi metodlarning auditoriya mashg‘ulotlarida qo‘llanish texnologiyasi ishlab chiqilgan. Ye. Polat va M. Buxarkina esa masofaviy o‘qitishda hamkorlikda o‘qitish va loyihalar metodining o‘rnini asoslagan [5]. Shu bilan birga, ushbu metodlarni masofaviy ta’limning sinxron va asinxron rejimlariga moslashtirish masalasi yetarlicha tizimlashtirilmaganligi tadqiqot dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va tasniflash hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida tizimli-faoliyatli va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar, M. Mur interaksiya nazariyasi, “Tadqiqot hamjamiyati” modeli va ICAP konsepsiyasi tanlab olindi. Interfaol metodlarni tasniflashda ikki mezon asos qilib olindi: masofaviy mashg‘ulotning rejimi (sinxron yoki asinxron) va metod talabadan talab qiladigan kognitiv faollik darajasi.

Natijalar va muhokama

Tahlil natijalariga ko‘ra, masofaviy ta’lim sharoitida talabaning o‘quv faolligini raqamli ta’lim muhitida o‘quv vazifalarini bajarishga xulq-atvor, emotsional va kognitiv jihatdan jalb etilganlikning integrativ ko‘rsatkichi sifatida talqin etish maqsadga muvofiq. Auditoriyadan farqli ravishda bu yerda faollikning tashqi belgilari (qo‘l ko‘tarish, nigoh, imo-ishora) qisman yo‘qoladi, biroq uning raqamli izlari — chatdagi xabarlar, so‘rovnomadagi javoblar, forumdagi postlar, topshiriqlarni topshirish vaqti, o‘quv resurslariga murojaatlar soni paydo bo‘ladi. Bu o‘qituvchiga talaba faolligini kuzatish va boshqarish uchun yangi imkoniyat yaratadi.

Ikkinchidan, interfaol metodlarning masofaviy ta’limdagi didaktik imkoniyatlari ularning qaysi rejimda qo‘llanishiga bog‘liq. Sinxron rejim (videokonferensiya) tezkor muloqot, emotsional jalb etish va guruh dinamikasi uchun qulay bo‘lsa, asinxron rejim (o‘quv boshqaruv tizimi, forum) talabaga o‘ylab ko‘rish, manbalarga murojaat qilish va chuqurroq refleksiya uchun vaqt beradi. Shu asosda interfaol metodlarning ICAP darajalari va mashg‘ulot rejimlari bo‘yicha tasnifi ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval. Interfaol metodlarning masofaviy ta’lim rejimlari va faollik darajalari bo‘yicha tasnifi

Faollik darajasi (ICAP)	Sinxron rejim	Asinxron rejim	Raqamli vositalar
Faol	“Blits-so‘rov”, tezkor viktorina, chatda qisqa javob	Interaktiv videodagi savollar, o‘z-o‘zini tekshirish testlari	Kahoot!, Mentimeter, Moodle Quiz, H5P
Konstruktiv	“Aqliy hujum”, “Klaster”, umumiy hujjatda “Insert”	“BBB” jadvali, konseptual xarita, refleksiv kundalik	Miro, Padlet, Google Docs
Interaktiv	Kichik guruhlarda “Keys-stadi”, debat, juftlikda muhokama	Forumda “FSMU” asosidagi muhokama, o‘zaro baholash, guruh loyihasi	Zoom / Google Meet (breakout rooms), Moodle Forum va Workshop

1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, bir xil metod turli rejimda turlicha didaktik vazifani bajaradi. Masalan, “Aqliy hujum” sinxron rejimda g‘oyalarni tezkor generatsiya qilishga xizmat qilsa, umumiy raqamli doskada (Miro, Padlet) asinxron davom ettirilganda g‘oyalarni guruhlash va asoslashga, ya’ni konstruktiv darajaga o‘tadi. Interaktiv darajaga esa talabalar bir-birining fikriga tayanib, uni rivojlantirgan yoki asosli e’tiroz bildirgan holatdagina erishiladi; shunchaki “roziman” mazmunidagi izohlar ICAP bo‘yicha interaktiv faoliyat hisoblanmaydi [9].

Uchinchidan, M. Mur ajratgan interaksiya turlari bilan interfaol metodlar o‘rtasida quyidagi muvofiqlik aniqlandi: talaba – mazmun interaksiyasini interaktiv video, H5P topshiriqlari, o‘z-o‘zini tekshirish testlari va “Insert” metodi; talaba – o‘qituvchi interaksiyasini tezkor so‘rovnomalar, “chiqish chiptasi” (exit ticket), individual qayta aloqa va onlayn konsultatsiyalar; talaba – talaba interaksiyasini esa kichik guruhlarda ishlash, “Keys-stadi”, debat, o‘zaro baholash va guruh loyihalari kuchaytiradi. Mashg‘ulotni loyihalashda uchala interaksiya turining muvozanatini ta’minlash R. Bernard va hammualliflari meta-tahlili xulosalariga ham mos keladi [10].

To‘rtinchidan, interfaol metodlar masofaviy ta’limda samarali ishlashi uchun quyidagi didaktik shart-sharoitlar zarur ekani asoslandi:

– metodning mashg‘ulot maqsadi va kutilayotgan o‘quv natijasiga muvofiqligi: metod darsni “jonlantirish” uchun emas, balki aniq natijaga erishish vositasi sifatida tanlanadi;

– ijtimoiy mavjudlikni ta’minlash: kurs boshida tanishuv va “muz yorish” (ice-breaker) topshiriqlari, guruh muloqoti qoidalarini kelishib olish;

– o‘qituvchi mavjudligi: muntazam e’lonlar, tezkor va mazmunli qayta aloqa, muhokamani yo‘naltirish (moderatsiya);

– sinxron va asinxron faoliyatning oqilona nisbati: sinxron vaqt asosan muloqot va muammoli vaziyatlarni muhokama qilishga, axborotni uzatish esa asinxron resurslarga yuklatiladi;

– texnik va raqamli tayyorgarlik: talabalarning platforma va vositalardan foydalanish ko‘nikmasi, past internet tezligida ham bajarish mumkin bo‘lgan muqobil topshiriqlar;

– faollikni baholash tizimiga integratsiyalash: forumdagi ishtirok, guruh ishiga qo‘shilgan hissa va refleksiv topshiriqlar joriy baholashda aniq mezonlar asosida hisobga olinadi.

Muhokama qilinsa, interfaol metodning o‘zi faollikni kafolatlamaydi. Raqamli vositalar aniq maqsadsiz qo‘llanganda ular “texnologik bezak”ka aylanib, talabani faqat tashqi (xulq-atvor) jihatdan faollashtiradi, kognitiv faollik esa past bo‘lib qoladi. F. Martin va D. Bolliger ta’kidlaganidek, onlayn muhitda talabalar uchun o‘qituvchi bilan aloqaning muntazamligi alohida ahamiyatga ega [11]; demak, interfaol metodlarning samarasi ko‘p jihatdan o‘qituvchining moderatorlik kompetensiyasiga bog‘liq. Raqamli tengsizlik, internet sifati va talabalarning qurilmalar bilan ta’minlanganlik darajasi ham metod tanlashda hisobga olinishi zarur bo‘lgan cheklovchi omillardir.

Xulosa

O‘tkazilgan nazariy tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, masofaviy ta’lim sharoitida talabaning o‘quv faolligi xulq-atvor, emotsional va kognitiv tarkibiy qismlardan iborat bo‘lib, uning raqamli izlari faollikni kuzatish va boshqarish uchun yangi imkoniyat yaratadi. Ikkinchidan, interfaol metodlarni ICAP darajalari va mashg‘ulot rejimi (sinxron yoki asinxron) bo‘yicha tasniflash o‘qituvchiga metodni maqsadga muvofiq tanlash va mashg‘ulotni passiv tinglashdan interaktiv hamkorlikka qarab bosqichma-bosqich loyihalash imkonini beradi. Uchinchidan, interfaol metodlarning samaradorligi ijtimoiy va o‘qituvchi mavjudligi, sinxron va asinxron faoliyat muvozanati, texnik tayyorgarlik hamda faollikni baholash tizimiga integratsiyalash kabi didaktik shart-sharoitlar ta’minlanganda namoyon bo‘ladi. Keyingi tadqiqotlarda taklif etilgan tasnif asosida interfaol metodlarni qo‘llash modelini ishlab chiqish va uning samaradorligini tajriba-sinov yo‘li bilan aniqlash rejalashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste’dod, 2008.

4. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

5. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2007.

6. Moore M.G. Three types of interaction // American Journal of Distance Education. – 1989. – Vol. 3, No. 2. – P. 1–7.

7. Garrison D.R., Anderson T., Archer W. Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education // The Internet and Higher Education. – 2000. – Vol. 2, No. 2–3. – P. 87–105.

8. Fredricks J.A., Blumenfeld P.C., Paris A.H. School engagement: Potential of the concept, state of the evidence // Review of Educational Research. – 2004. – Vol. 74, No. 1. – P. 59–109.

9. Chi M.T.H., Wylie R. The ICAP framework: Linking cognitive engagement to active learning outcomes // Educational Psychologist. – 2014. – Vol. 49, No. 4. – P. 219–243.

10. Bernard R.M., Abrami P.C., Borokhovski E., Wade C.A., Tamim R.M., Surkes M.A., Bethel E.C. A meta-analysis of three types of interaction treatments in distance education // Review of Educational Research. – 2009. – Vol. 79, No. 3. – P. 1243–1289.

11. Martin F., Bolliger D.U. Engagement matters: Student perceptions on the importance of engagement strategies in the online learning environment // Online Learning. – 2018. – Vol. 22, No. 1. – P. 205–222.

12. Freeman S., Eddy S.L., McDonough M., Smith M.K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M.P. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2014. – Vol. 111, No. 23. – P. 8410–8415.

13. Hodges C., Moore S., Lockee B., Trust T., Bond A. The difference between emergency remote teaching and online learning // EDUCAUSE Review. – 2020. – March 27.

14. Wang A.I., Tahir R. The effect of using Kahoot! for learning – A literature review // Computers & Education. – 2020. – Vol. 149. – Article 103818.